

Exerciții preliminare, la Iași, de orientare în meandrele sufletului evreiesc

Cântarea cântărilor

Întâmplarea a făcut să se întâlnească de curând, în veșmintele limbii române, primul tom din epopeea lui Thomas Mann inspirată din lumea Bibliei, *„Iosif și frații săi*, și o nouă versiune românească a *Cântării cântărilor*, alcătuită de unul din poeții reprezentativi ai literaturii românești contemporane: Ioan Alexandru. Întâlnirea aceasta, vădînd încă o dată perenitatea și bogăția spirituală a cărților Torei, precum și receptivitatea culturii române față de marile valori ale literaturii universale, dezvăluie, în același timp, și o legătură directă între cele două opere. În romanul lui Thomas Mann, la nunta lui Iacob cu Rahila se aud crâmpene din *Cântarea cântărilor*. Portretul viitoarei soții a lui Iacob e asemănător – în liniile sale esențiale – cu cel al miresei din poemul biblic: „Rahila este gingașă și frumoasă, în chip totodată săgălnic și blând, o oglindire a sufletului ei. Se vedea... că spiritul și voința, înțelepciunea și curajul femeiesc acționau dincolo de această gingășie și erau izvorul ei, atât era de expresivă și atâtă sete de viață îi radea în ochi.”

Șir-șăririm – *Cântarea cântărilor*, străvechiul poem biblic, atribuit regelui Solomon, a suscitată de-a lungul secolelor interpretări variate, mulți comentarii încercând să descopere în *Cântare* sensuri alegorice: o parabolă a dragostei lui Dumnezeu pentru poporul său, dialog între regele Solomon și țara sa, relatarea poetică și simbolică a ieșirii din Egipt ș.a.

În conștiința modernă și în cuprinsul literaturii universale, *Cântarea cântărilor* a pătruns și a fost consacrată ca una din marile poeme de dragoste. E drept însă că profunzimea și bogăția de sensuri a *Cântării* înlesnesc, chiar justifică, și interpretări cu un caracter spiritualizat, abstract.

Cântarea cântărilor este înainte de toate un imn închinat iubirii, ca una din experiențele fundamentale ale sufletului omenesc în aspirația sa spre împlinire și sacralitate. Așa cum, de atâtea ori, Biblia a creat mo-

dele, arhetipuri ale unor stări sufletești și trăiri umane esențiale și hotărâtoare. *Cântarea cântărilor*, integrată celorlalte cărți ale Torei, aduce în exprimarea iubirii un sunet unic și pur, de o inegalabilă prospețime și elevație, o viziune originală și înnoitoare. Lirica universală de dragoste inscrie *Cântarea cântărilor* ca un etalon și o piatră de hotar.

Protagonisții poemului sunt mirele și mireasa sau, conform tradiției: regele Solomon și frumoasa Sulamita. Înaintea nunții, cei doi rostesc pe rând înfăcărate imnuri întru slăvirea frumuseții trepuești și sufletești a celui ales. În semnificația lui profundă, dialogul dintre îndrăgostiți poate fi înțeles pe deplin numai din perspectiva *nunții*, eveniment primordial în viața evreilor. Nunta e consfințirea iubirii prin ritual; colectivitatea recunoaște și încuviințează astfel iubirea, o inscrie în calendarul marilor evenimente naturale și cosmice, îi conferă o înaltă valoare morală dându-i un înțeles spiritual și transcendențial. Dragostea dintre mire și mireasă se desfășoară mereu în ambianța naturii, iubirea însăși este o emanație a firii, un stadiu al ei suprem de armonie și împlinire. Întregul decor al poemului este chiar cadrul natural obișnuit al păștorilor și agriculturilor iudei. Chemarea mirelui se aude odată cu trezirea naturii în primăvară, sugerată în versuri de mare frumusețe și puritate:

„Deșteaptă-te iubita mea. / Frumoasa mea și vinol / Căci iată iarna a trecut / Ploaia s-a dus, a plecat. / Au apărut florile pe pământ / Timpul tăiatului vei a sosit / Și strigătele turtulelor se aud în țara la noi. / Smochinul și-ă răgușit fructele de primăvară / Și vilie în floare împrăște mios. / Ridică-te iubita mea, / Frumoasa mea, și vino!”

La fel, chemarea miresei adresată mirelui e un îndemn la înfrățire cu locurile atât de familiare și apropiate în care iubirea lor a înflorit:

„Vino, iubitul meu, să ieșim în țară / Să înnoptăm

în sate / Hai în zori să intrăm în vîi să vedem / De au mijit mlădițele / Murgurii de s-au deschis / Rodiile de au dat în floare”.

Întreaga înfățișare a celor doi miri, cântată pe rând cu inspirată exaltare, e transfigurată de iubire. E un fel de a sugera că sunt frumoși cei ce se iubesc, de aceea: „Vom lăuda iubirea ta mai mult decît vinul / Pe drept ești iubit”. „Căt de frumoasă-i iubirea ta, sora mea mireasă”, spune el, iar fata va răspunde, în alt cânt: „Cerul gurii lui dulceață / Și toată ființa lui iubire / Acesta este iubitul meu și acesta prietenul meu / Fiice ale Ierusalimului”.

Spiritualitatea și puritatea sufletească sunt trăsături esențiale ale iubirii lor. Frumusețea fizică și parca izvorâtă din cea sufletească. Trupul e înnobilit de suflet și spirit. Glasul ei e „blând” și privirea „plăcută”, ea e „frumoasă și blândă”, în alt loc e „blândă precum Ierusalimul”, este o „fiică a bucuriilor”. Pentru mireasă, mirele e necontenit, în fiecare cânt. „cel iubit al sufletului meu”, „un crin al văilor”. Mersul lui are frumusețea și gingășia zborului; el vine „Sărind peste munți, plutind peste dealuri – Asemenea este iubitul meu unei gazele / Sau unui pui de cerb”.

Nunta este un ritual sacru și leagă pe îndrăgostiți pentru vecie, pentru că iubirea – „pacea iubirii”, cum spune poemul – este de esență divină. Cosmicitatea și caracterul sacru al iubirii și al legământului ei prin *nunță* sunt rostite în *Cântarea cântărilor* cu simplitatea marilor revelații și adevăruri eterne.

Versiunea românească realizată de Ioan Alexandru, din care am și citat câteva pasaje, reprezintă o fericită îmbinare de rigoare și vibrație poetică. Respectul lui desăvârșit și admirativ față de originalul ebraic îi se adaugă preocuparea constantă de a afla fiecărei expresii un echivalent românesc exact ca sens și cât mai apropiat de încadrătura afectivă și frumusețea imaginilor poetice ale textului original.

Comentariile și notele traducătorului vădesc o bogată informație asupra textului și diverselor interpretări filologice, ca și o bună cunoaștere a universului Bibliei și a vieții civilizatăi evreiești. Comentatorul este cu deosebire atent în relevarea sensului major și a „adancului umanism” al *Cântării cântărilor*. El subliniază „printre altele, înalta valoare a nunții pentru spiritualitatea iudaică, înțelegerea ca „moment crucial în viața omului ce intră din natură în rânduiala vieții morale”. „Omul – notează în altă parte I. Alexandru –

este desăvârșit și frumos, iar acum, în ceasul nunții, mireasa e podoaba fără pereche a universului. Ceea ce omul este mai ales în ceasul nunții apare limpede în lumina”.

Asemuirea iubirii cu „flacăra lui Iahve” este bine intuită de poetul român ca fiind punctul culminant al mesajului spiritual al poemului: „Aici *Cântarea cântărilor* atinge culmea lăuntrică a dimensiunii sale. Iubirea este smulsă din dimensiunea erotică în văzduhul puternic al vieții plene, devenind principiul dinamic ce ține lumile și păstrează legătura interioară. (...) Iubirea este un astfel de fulger al vieții depline ce sălășluiește în ființa umană. Ea te poartă spre origini. Săcanta epurării acestui foc mistuitor este ființa miresei. Ea, nunta, este prilejul declanșării acestui foc cosmic mistuitor, mai puternic decît moartea și Șeolul”.

Tălmăcitorul, el însuși poet cu o imaginație metaforică de mare originalitate, glosează adesea cu încântare pe marginea unor imagini de impresionantă forță lirică. Așa, de pildă, în comentarea portretului miresei: „Obiectul celui mai curat și mai desăvârșit lirism este chipul miresei în care nicio pată nu-i. Toți comentatorii, de-a lungul veacurilor, au căzut de acord în această privință. O mai frumoasă și transfigurată apariție a chipului miresei în ochii mirelui în lumea veche este greu, dacă nu imposibil, de găsit. (...) Frumusețea miresei vine din această armonie a fapturii ei, în care naturaletă e trecută în spirit. Nu-i vorba, așadar, de ceva fals, primitiv senzual ca în mare parte din poezia orientală, ci de un îndelung proces de strunire a cârnii întru noblețe spirituală”.

Apărută în Editura științifică și enciclopedică, în seria „Biblioteca Orientalis” (Îngrijită de Idel Segall), noua ediție a *Cântării cântărilor*, prefatăta cu competență și sensibilitate de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, mai cuprinde textul original ebraic, versiunea greacă și cea latină, precum și două tălmăciri vechi românești, din 1688 și 1795. Frumose ilustrații reproducînd vestigiile arheologice din lumea sa tablouri inspirate de *Cântarea cântărilor* întregesc această carte somptuoasă și sărbătorească.

(„Revista Culturii Mozaic”, 11 februarie 1978)

Lumea lui Isaak Babel

Cu o bună intuiție a oamenilor pe care i-a cunoscut, Ilya Ehrenburg face, în memoriile sale („*Oameni, ani, viață*”), un portret al lui Isaak Babel, în care recunoaștem trăsături care sunt și ale erolor din povestirile prietenului său. „Rabi cel înțelept”, cum a fost poreclit Babel, apare în amintirea lui Ehrenburg ca un evreu din Odesa, jovial, în ciuda necazurilor prin care trecuse, cu privirea expresivă și tristă, observator lucid, interesat de tot ce se petrece în jurul său, cu o viziune asupra vieții în care se contopesc înțelepciunea „rabinică”, umorul duios și ironia, visării și aspirații umanitariste, ca și un sentiment tragic al existenței.

Mereu receptiv și sensibil față de mediul evreiesc în care a crescut, Babel realizează în schiele sale, alături de o pregnantă frescă a Rusiei din anii războiului civil, și o imagine complexă a lumii evreilor din aceeași perioadă sau din cea imediat premergătoare.

Există în opera lui Babel (volumele *Povestiri din Odesa*, *Armata de cavalerie* ș.a.) mai multe „lumi” evreiești, recreate, pe rând, sub efectul privirii sale, curioase și pătrunzătoare, lacomă de isogății de forme a vieții, privire însoțită de un zămbet ironic și nostalgic totodată.

Prima „lume” e cea a copilăriei, lumea preștiră și pitorească a cartierelor evreiești din Odesa, cu furnicarul multicolor și multinational specific marelui port. Încălzită de un soare darnic și incitată la visare și nădejde de întinderea nesfârșită a mării, mahalaua evreiască a Odesei își desfășoară viața ei, plină de lumini și umbre, cu nunți și petreceri de pomină, pogromuri și boote de înmormântare, cu întâmplări grozave, unele sângeroase sau tragice, amplificate apoi de fantezia nestăpănită a oamenilor. Eroii acesteia lui pot fi mișii, băcani, bancheri, marinari, contrabandieri, pensionari ai aziliului din cimitirul evreiesc sau femei necăjite care citeșc în lumina lumanărilor *Minunile și inima lui Baal Șem*... Dar adevărații protagoniști sunt oameni ca Benia Krik, „regele” lumii interlope, în conflict ascuns sau fățiș cu legea și autoritățile. Perspectiva e a matorului-adolescent, cu imaginația febrilă, care vede partea spectaculoasă și ieșită din comun a evenimentelor și îmbracă totul într-o aură de legendă. Aici sărăcia, parcă voioasă, se întâlnește cu bogăția și risipa excentrică, teritoriile farsei și ale tragediei se amestecă.

O altă „lume” evreiască, legată de asemenea de

anul copilăriei și adolescenței scriitorului, este aceea a „înțelepților”, a celor dedați preocupărilor spirituale: „filozofi” sârmanți cu „joben și ghete rupte”, stăpâniți de patima învățării și a cărților, autori veltari de tainice scrieri originale, oameni simpli, care, „nevăzând nici un orizont în fața lor”, își împing cu de-a sila copiii spre studiul viorii pentru a împlini utopice și înduioșătoare ambiții de celebritate și îmbogățire. Babel însuși a descins direct din acest mediu, pe care îl va evoca mai târziu cu umor: „Până la 16 ani – își va aminti el – am studiat din pronunța tatii limba ebraică, Biblia, Talmudul. Acasă era greu de trăit, căci de dimineața până noaptea eram pus să învăț o multime de științe. Mă odhneam la școală”. Iar în alt loc adaugă: „În copilărie, ținutul la Ghemara, am dus o viață de înțelept...” A moștenit din familie patima cititului („Citeam în timpul lecțiilor, în recreație, pe drumul către casă și noaptea, sub masă, acoperit cu șafa de masă ce atârna până-n podea”), ceea ce i-a sporit puterea imaginației ca și faima de „băiat mincinos”, în stare să năcocoască scene și întâmplări nemaiauzite. Și scrisul era „o îndeluncnică ereditară”: bunicii său, Levy-Ițhok, compuse toată viața o naratiune fără sfârșit, un fel de cronică fabuloasă a vieții evreiești din mahala, intitulată *Omul fără cap*.

Eroii lui Babel, chiar și cei mai umili, sunt împregnați de învățătura Cărții, din care extrag, după priceperea lor, ca și personajele lui Șalom Alehem, învățături morale, o filozofie a vieții și credința în omenie și bunătate. Așa, de pildă, comis-voiajorul Hercovici, cel care se simte bine „peste tot unde sunt oameni”, este convins că „oamenii sunt buni. Au fost învățați să creadă că-s răi, și au crezut...”

Inclinația spre meditație și filozofare este și mai puternică la eroii celei de a treia „lumi” întâlnite în opera lui Babel – evreimea galițiană din anii războiului civil, pe care scriitorul, înrolat în armata de cavalerie a lui Budionii, a cunoscut-o în anii de dramatică zguduire. Și aici bătrânii rostesc sentențios, cite parca dintr-o carte, adevărurile eterne ale unei înțelepciuni milenare:

„... Totul este supus morții. Viața veșnică e sortită numai mamei. Și când mama nu mai este printre cei vii, ea lasă în urma ei o amintire pe care nimeni n-a îndrăznit însă s-o ținăze. Amintirea mamei hrănește în noi compătımirea, așa cum oceanul, nemărginitul

Lumea lui Bruno Schulz

În ziua de 19 noiembrie 1942, pe străzile ghetoului din orașelul galițian Drohobici, un glonț tras de un ofițer hitlerist punea capăt vieții unuia dintre marii scriitori ai Poloniei și ai lumii: Bruno Schulz. Scriitorul a lăsat în urma sa două volume de proză, *Prăvăliile cu scortişoară* și *Sanatoriul timpului*, o novelă, *Cometa*, scrisori de o mare valoare literară și mai multe desene și gravuri, cu ilustrații pentru propriile-i volume, autoportrete sau chipuri din orașelul natal, transfigurate – ca și eroii din proza sa – de viziuni fantastice și obsesive.

Sub titlul *Manechinele*, cele două volume au apărut de curând și în limba română (în traducerea excelentă a lui Ion Petrică), eveniment care ne prilejuiește și nouă pătrunderea într-un univers fascinant, în care filonul biblic ocupă un loc primordial. În lumea fabuloasă a copilăriei creată de Bruno Schulz – o copilărie sugerând o mitică epocă de aur – evenimentele repetă sau evocă aluziv scene, situații și ritualuri biblice. Al doilea volum, *Sanatoriul timpului*, se deschide chiar cu un minunat elogiu al Cărții, văzută ca un „postulat”, un Cod esențial al vieții, izvor al înțelegerii lumii și al fanteziei:

„Îspun simplu Carte, fără nici un determinant, fără nici un epitet, dar în această abstenență și restricție mocește suspinul neputinței, capitularea tacită în fața nemărginirii transcendentului, căci nici un cuvânt, nici o aluzie nu poate străluci, nu poate sugera mireasma și fiorul înfricoșării, al presimțirii unui lucru fără nume, al cărui simplu gust pe vârful limbii întrece capacitatea noastră de entuziasmare. (...)

Cartea... Undeva în zorii copilăriei, în prima dimineață a vieții, orizontul strălucea de lumina ei blândă. Stătea glorioasă pe biroul tatii, iar tata, adânc

„Abia acum înțeleg eroismul solitar cu care el singur a declarat război științei nețărnumite a plictisiei ce amortise orașul. Lipsit de orice sprijin, de înțelegerea noastră, acest bărbat ciudat apăra pozițiile pierdute ale poeziei. Era o moară fermecată, în ale cărei coșuri se turnau țărățele orolilor sterile, pentru ca din ele să înflorească toate culorile și aromele plantelor orientale. Obișnuiți însă cu arta excepțională a acestui prestidigitator metafizic, eram inclinați să nu apreciem cum se cuvine valoarea acelei magii suverane cu care ne smulgea din letargia zilelor și nopților pustii.

În absența tatălui – care începutese „să se facă tot mai mic” și să dispară periodic – în absența celui care dă frumusețea și strălucirea vieții, totul redvine cenușiu și searbăd; oamenii sunt cuprinși de apatie, de o somolență bolnăvicioasă și grea. Ultimele reîncarnări ale tatălui, unele evocând metamorfoze kafkiene, sunt tot atâtea încercări ale sale de a se apăra de tăvănitul stivitor al materiei și al legilor biologice.

Micul orașel de provincie devine, ca și Mizilul lui Geo Bogza, locul de desfășurare a unor mari evenimente cosmice, văzute mereu din perspectivă biblică. *Strada Crocodililor* e perioada unei Sodome moderne, imperiu de carton al lascivității triviale. O viforniță capătă proporții de apocalips, de dezlănțuire dementă a obiectivelor, în timp ce casele „se ridicau țipând, cuprinse de paroxisim profetic, și prezeceau”. *Noaptea marelui sezon* este o extraordinară plasticizare a luptei disperate a tatălui pentru apărarea universului său de frumuseți iluzorii. Prăvălia de postavuri a lui Jakub este asaltată, în „noaptea marelui sezon”, de „mulțimi mari și întunecate”, „o masă înformă de bărfe, de răsete și de vacarm”. Singur sunând alarma într-un corn uriaș, tatăl, care, infuriat, capătă proporții gigantice, este un nou Moise, învins de data aceasta, dar care sfidează „vulgul fără chip și individualitate”, devorat de pofta joase și ambiții mercantile: „... tata umbla printre încrețurile și văile acestui fantastic Canaan, umbla cu pași mari, cu brațele răstignite în nori, ca un proroc, și trasa hotarele țării cu loviturile inspirației sale. Iar jos, la poalele acestui Sinai înălțat din furia tatii, poporul gestuicula, îl hulea și îl cinstea pe Baal, și făcea negoț. Își umpleau brațele de falduri moi, își potiveau posta-

ocean, hrănește răurile care străbat universul...! Sau: „Șacalul geme când e flămând, fiecare nerod are destulă prostie în el spre a se lăsa pradă tristeții, și numai cel înțelept sfășie cu răsul lui perdeaua existenței...”

Dar zgomotul asurzilor al războiului, atrocitățile pogromului acoperă glasul senin al meditației bătrânești. În locul vebelor domoale și cu tălc, inup strigătele de disperare și de jale. O femeie sărmană vorbește, copleșită de deznădejde în fața trupului sfărțecat al tatălui ei: „Și ei se tot ruga de dâșii și le spunea: omorâți-mă în curtea din dos, să nu mă vadă fiica-mea cum mor. Dar ei au făcut ce-au avut nevoie să facă... și ei a murit în odaia asta și s-a gândit la mine... Și așa vrea să pot ști, spuse femeia deodată cu o putere cumplită în glas, așa vrea să pot ști unde mai găsiți pe tot pământul un tată ca al meu...”

În locul peisajului luminos și plin de culori al Odesei, apar acum priveliști sumbre, înseninate rareori doar de licăriri de speranță. Ironia lui Babel e prezentă și aici, dar a devenit mai amară; ea ascunde cu greu privirea patetică și tristă a scriitorului, îndreptată asupra unei lumi intrate în declin.

Ghidale, unul din eroii acestor povestiri galițiene, mare înțelept și biet proprietar al unei dughene dărăpănate, încearcă să înțeleagă sensul marilor tulburări la care assiste, apelând la învățătura de veacuri. El va continua să viseze cu candoroare la o mare înfrățire a oamenilor: „aduceți la Jitomir oleucă de oameni buni. Vai, aștia lipesc din orașul nostru, vai, lipesc!” (...) Noi nu suntem întunecați la minte. Și eu vreau o Internațională de oameni buni, vreau ca fiecare suflet să fie luat în evidență și să capete câte o rație de categoria întâi. Uite, suflete, pofim, ia și mănâncă, te rog să ai plăcere de viața ta...”

Privirea duios-ironică a scriitorului îl însoțește pe bătrân la despărțire: plecare la eu și parcă o simbolică mistuire în negura trecutului:

„El își încheie surcutul verde cu cei trei nasturi de os. Se scutură cu pământul de pene de cocoș, își turnă apă în palmele moi și plecă, mărunț, singuratic, visător, cu jobenul negru în cap și cu o enormă carte de rugăciuni la subsuoară. Vine Șabatul. Ghidale... s-a dus la sinagoga să se roage”.

Înțelepciunea și viața sufletească a acestor bătrâni stau sub zodia hasidismului, intrat acum în disoluție, dar în a cărui forță de iradiere ei continuă să creadă cu îndărătnicie. „În clădirea de patimi a hasidismului – spune același Ghidale – sunt smulsele ferestrelor și ușile, dar ea este nemuritoare, ca sufletul mamei... Chiar și cu orbitele scurse, hasidismul tot mai stă la răspântia vânturilor istoriei”.

Povestitorul e prins cu totul de vâltoarea luptelor și participă direct la evenimentele de adănc semnificație istorică. Dar în momentele de răgaz „rădăcinile” îl trag spre lumea lui. Ochiul obosiți, contemplând ținuturile

puștite și răscolite de război, rătăcesc în căutarea imaginilor de vis ale copilăriei. Luptătorul de până atunci, cu sufletul „înselat de dureri domoale”, străbate melancolic cimitire din vechi țârguroase, descifrând inscripțiile ebraice de pe monumente funerare: „... Mai la o parte, sub un stejar despicat de trăsnet se află cavoul rabinului Aziel. Patru generații zac în această criptă, sărmană ca locuința unui sacagiu, și lespeziene, înverzite lespezi, le cântă amintirea într-o rugăciune de beduin:

Aziel, fiul lui Anania / Ilie, fiul lui Aziel, creierul care s-a luat la luptă cu uitarea... / Volof, fiul lui Ilie, prițnul răpit Torei într-a nouăsprezecea primăvară... / Iuda, fiul lui Volf, rabin al Cracoviei și al Pragăi... / O, moarte, o, hrăpărețo, o, furule lacom, de ce nu ne-ai cruțat măcar o dată?”

În fiecare ajun de sămbătă, cavalieristul „o ochelari pe nas și toamnă în suflet” e chinuit de „tristețe densă a amintirilor”. „Cândva, în serile acestea, bunicul meu mângâiaze cu barba lui îngălbenită tomurile lui Ibn-Ze. O bătrână cu benețică de dantelă descânta cu degetele ei noduroase pe lângă lumanărea Șabatului și plângea duos. Inima mea de copil se legăna în acele seri, ca o corăbioră pe valuri vrăjite”.

Acum umblă singuratic pe străzi, căutând o casă în care ar putea găsi o turtă și un pahar de ceai „evreiesc”, căutând „veselie” și „liniștea sămbetel”. Se strecoare prin sinagogi și se amestecă printre evrei bătrâni, cu bărbi galbene și tragice”, care „suspinau deasupra cărților de rugăciuni” sau care, uitând de război, se perdeau în dispute despre hasidism și Kabala. Dar războiul nu-i uită pe ei... Afară, notează laconic Baal, „pusletelă războiului căsca la fereastră”. Roata lui urașă și neiertătoare îl va strivi și pe fiul rabinului din Jitomir, tânărul poet cu fruntea magnifică a lui Spinoza, ajuns „ostășul roșu din Bratlavsk”. Din lădăa murbundului este strogologose, amestecate, caietul cu versuri ebraice, portretele lui Lenin și Maimonide, fiul din *Cântarea cântărilor* și cartușe de revolver. Sfârșitul lui capătă sub pana lui Babel intonații de baladă:

„Muri acest ultim print, printre versuri, filacterii și obiele. Înmormântarea într-o gară uitată. Iar eu, care abia izbucnam să cuprind cu trupul bătrân furtunile fanteziei mele, am ascultat ultimul susțin al fratelui meu.”

Cu zămbet amar, scriitorul aruncă un vâl de melancolie și tristețe peste apusul târgului tradițional evreiesc. Destrămarea acestei lumi – Babel e conștient de aceasta – nu înseamnă și dispariția valorilor spirituale și afective pe care ea le-a creat. El însuși, prin felul de a scruta sufletele oamenilor și de a căuta rostul și preții vieții, este, în bună măsură, moștenitorul acestor valori.

(„Revista Culturii Mozaic”, 1 martie 1978)

Memoria verii

În amintirea victimelor pogromului fascist de Iași, din iunie 1941

Pe toți i-am putea uita
Dacă aerul înmiresmat al verii
n-ar fremăta de glasurile lor răscolite de spaimă,
dacă zidurile înegrite ale caselor
n-ar păstra umbrele lor hăituite
și pietrele drumului – pașii lor precipitați și șovăitori,
dacă frunzele copacilor lucind de rouă
n-ar răsfrânge privirile lor blânde și întrebătoare,
dacă cerul înalt al nopților de iunie
nu s-ar bolți de strigăte sacre și fără nădejde.

În rotirea fără sfârșit a anotimpurilor,
fiecare vară
va avea câteva zile și câteva nopți,
monstruos de frumoase și de nepăsătoare,
când vom alerga bezmetici pe străzi,
înebuniți de respirația de gheață a vânătorilor de oameni,
când vom blestema soarele și căldura delirantă a amiezii,
parfumul sufocant și buimac al florilor,
când închipuirea incendiată de sete
ne va tortura cu nălcuirea apelor de munte.

În fiecare vară, în aceeași zi,
plânsul indurerat al copiilor
ne va sfredeli creierul
și ne va copleși sufletul de vinovăția lumii...
în fiecare vară, în aceeași noapte,
sub lumina halucinantă a lumii,
sângele lor va mai înflora firele de iarbă,
iar bătrânul acela va reveni la marginea pădurii
să caute trupul fiului său
și glasul lui va răsună, liniștit și grav,
îngănând un cântec străvechi de îngropăciune...
„Tărănă, nu le acoperi sângele...”

(„Revista Culturii Mozaic”, 1 iulie 1977)

La București, cu Paul Comnea

(„Revista Culturii Mozaic”, 15 aprilie 1977)